DOI: 10.31648/sp.12565

Łukasz Lenartowicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0000-0002-2185-238X
lukasz.lenartowicz@uwm.edu.pl

Przestępczość żywnościowa z perspektywy zielonej kryminologii

Artykuł inspirowany jest zainteresowaniami prof. Wiesława Pływaczewskiego, stanowiąc wyraz głębokiego uznania i podziwu dla bogatej aktywności naukowej Jubilata. Dorobek naukowy Pana Profesora zajmuje szczególne miejsce w rozwoju współczesnej kryminologii, wyznacza kierunki badań oraz podnosi standardy przedmiotu. Wśród wielu obszarów badawczych podejmowanych przez prof. W. Pływaczewskiego szczególne znaczenie mają prace poświęcone zielonej kryminologii. Dzięki wieloletniej pracy naukowej Jubilata stało się możliwe głębokie poznanie początków, struktur oraz specyfiki tej materii, co ukształtowało nowe spojrzenie na przestępczość przeciwko środowisku, łącząc perspektywę kryminologiczną z zagadnieniami ekologii, prawa ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa ekologicznego.

Dla autora niniejszego artykułu możliwość podjęcia tej tematyki jest sposobem na rozwijanie własnych badań oraz formą wdzięczności za życzliwość, wsparcie podczas całego przewodu doktorskiego i otwartość, jakie Pan Profesor wielokrotnie okazywał w trakcie współpracy naukowej i osobistej.

* * *

Żywność stanowi ważną sferę życia człowieka. Kwestia dotycząca bezpieczeństwa żywności obecnie jest jednym z najistotniejszych wyzwań cywilizacyjnych, które mają wpływ na zdrowie człowieka. Sektor żywności to stały, niebywale istotny sektor gospodarki, który angażuje znaczącą część całości krajowych zasobów pracy, zagospodarowuje więcej niż połowę terytorium kraju. Przemiany zarówno społeczne, jak i gospodarcze zaistniałe na przestrzeni wieków znacząco wpłynęły na różnego rodzaju obszary związane z procesem realizacji tej jakże zasadniczej potrzeby ludzkości. Przede wszystkim

łańcuch produkcji żywności uległ znacznemu wydłużeniu i obecnie wykracza znacząco poza rodzime gospodarstwo rolne oraz lokalne społeczności. Zmiany i zagrożenia, mające związek ze zbytnim wykorzystywaniem środowiska naturalnego, żądza zaistnienia przedsiębiorców w wysoko konkurencyjnej gospodarce, a także rozpowszechnianie stosowania sztucznych dodatków wznieciły rozwijanie się kolejnego, niezwykle ważnego zjawiska, jakim jest przestępczość żywnościowa.

Zjawisko przestępczości w sferze handlu produktami żywnościowymi wciąż rośnie w siłę i stanowi coraz większy problem dostrzegany nie tylko z perspektywy lokalnej, ale również globalnej. W piśmiennictwie anglojęzycznym pojawiło się określenie *food crime*, w skład którego wchodzi przestępczość różnego rodzaju, związana z poszczególnymi etapami produkcji oraz dystrybucji żywności[1]. Przestępczość określana mianem *food crime* mieści się w ramach pojęcia przestępczości gospodarczej[2].

Częstą przyczynę zachowań przestępnych stanowią rozbieżności interesów między producentem czy też dystrybutorem żywności a kupującym. W pierwszym przypadku priorytetem jest uzyskanie aktywów, jak również utrzymanie się na rynku, co jest możliwe w szczególności dzięki obrotowi wyrobami generującymi właściwy bilans finansowy, czyli takimi, których koszt wyprodukowania jest niższy niż cena, za jaką zostaną zbyte. Z kolei z punktu widzenia świadomego konsumenta najważniejsze jest, żeby zakupiony artykuł spożywczy odznaczał się jak najlepszymi właściwościami przy jak najniższej cenie. W tym sporze stroną stanowczo słabszą jest konsument. Dzieje się tak, ponieważ klientowi oferuje się produkt w wysokim stopniu przetworzony, do tego jeszcze w mylącym opakowaniu, bez sposobności oceny jakości artykułu spożywczego przy pomocy zmysłów dotyku lub wzroku. W kwestii wyboru danego towaru duże znaczenie mają także informacje przekazane przez przedsiębiorcę, których nośnik stanowią reklamy oraz sposób prezentacji czy też opakowanie produktu[3].

Kolejnym istotnym czynnikiem mającym wpływ na skalę zjawiska *food crime* jest ułomność prawa w tym zakresie, jak też instytucji, które działają na podstawie tego prawa, a ich celem jest przede wszystkim ochrona konsumenta, jak również środowiska naturalnego czy interesu ekonomicznego państwa lub Unii Europejskiej. Niewątpliwie ważną rolę odgrywa stabilność uregulowań prawnych, których brakuje w szczególności nowym krajom członkowskim. Należy podkreślić, że w Polsce znaczna część instytucji funkcjonujących we wspomnianym celu już istnieje, inne dopiero powstają i tworzą własną metodologię skutecznego działania[4].

---

[1] R. Płocki, *Food crime – skala zjawiska*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012, s. 366.

[2] J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 294–295.

[3] R. Płocki, op. cit., s. 367.

[4] Ibidem.

Proces powstawania żywności można podzielić na cztery główne części. Pierwszy to produkcja pierwotna, która obejmuje swoim zasięgiem głównie rolnictwo. Kolejny element łańcucha żywności (ang. *food chain*) to produkcja wtórna, odnosząca się do późniejszego przetwarzania produktów. Obecnie etap ten jest coraz bardziej istotny, bowiem pośród rozwiniętych gospodarczo i cywilizacyjnie społeczeństw bardzo wyraźnie dostrzega się tendencję do spożywania jedzenia coraz bardziej przetworzonego i żywności oferowanej w barach, restauracjach itp. Trzeci komponent stanowi bezpośrednie przygotowywanie produktów przeznaczonych do spożycia w miejscu ich zakupu lub w innym miejscu, ale tuż po przygotowaniu. Końcowym elementem łańcucha żywności jest wielofazowa dystrybucja, która obejmuje sprzedaż hurtową i detaliczną. Podczas istnienia każdego z powyższych procesów może dojść do łamania prawa[5].

Tematyką destrukcyjnego wpływu człowieka na środowisko naturalne zajmuje się ekokryminologia. W literaturze przedmiotu nazwa ekokryminologia przyjmuje różnorodne desygnaty. Często określana jest zamiennie jako: kryminologia środowiska, kryminologia środowiskowa, zielona kryminologia albo ekologiczna kryminologia[6]. Ten kierunek badawczy obejmuje swoim zakresem zainteresowania, takie jak przestępczość i inne zachowania patologiczne, a także problematykę partycypacji państw, rządów, korporacji międzynarodowych, jak również poszczególnych społeczności w generowaniu szkód środowiskowych. Warto także podkreślić, że główne zainteresowania ekokryminologii koncentrują się wokoło tematyki efektywności działań organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości, postrzeganej z punktu widzenia zagrożeń ekologicznych[7].

Dzięki rozwojowi ekokryminologii (zielona kryminologia – ang. *green criminology*) współczesna nauka na temat przestępstwa i przestępczości przekracza zarejestrowane w kryminologii granice, wskazując jednocześnie na te zjawiska, które w zasadzie nie zawsze korespondują z normatywnymi kryteriami definiowania zjawisk o charakterze kryminalnym, jednak – według zielonych kryminologów – stanowią istotny składnik definicji tzw. przestępstwa ekologicznego[8]. Jako typowy przykład tak rozumianego zjawiska może służyć działalność niektórych ponadnarodowych konsorcjów, wykorzystujących

---

[5] Ibidem, s. 368.

[6] W. Pływaczewski, *Ekokryminologia w Polsce i na świecie – bilans dotychczasowych doświadczeń (ze szczególnym uwzględnieniem oferty edukacyjnej i badawczej Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie)*, „Przegląd Policyjny" 2021, nr 2, s. 8.

[7] *Od redaktorów*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012, s. 8.

[8] W. Pływaczewski, P. Chorbot, *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski, *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 8–19; także: M. Grzyb, *Zielona kryminologia*, „Archiwum Kryminologii" 2012, t. 33, s. 27–38.

w procesie produkcji surowce naturalne pochodzenia roślinnego i zwierzęcego. Dosyć często pochodzą one z terenów objętych ścisłą ochroną przyrodniczą. Niekiedy pozyskuje się je z rażącym naruszeniem prawa krajowego oraz międzynarodowego. Skomplikowana sieć dostawców wymienionych koncernów, która opiera się głównie na działalności różnych firm rodzimych, wielokrotnie podporządkowanych lokalnym gangom, sprawia, że ogromne międzynarodowe sieci spożywcze wspierają w ten sposób czarne rynki uzyskiwania i obrotu naturalnymi zasobami środowiska[9]. Potwierdzeniem tego stwierdzenia jest działalność prestiżowych sieci gastronomicznych, które zaspakajają gusta majętnych turystów przez serwowanie dla nich wyszukanych produktów pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego, które są objęte międzynarodowymi zakazami[10].

Na uwagę zasługuje fakt, że przestępczość przeciwko środowisku, ze względu na swoją specyfikę, wciąż pozostaje poza zasadniczym kręgiem zainteresowań organów ścigania. Taka sytuacja wprost zachęca świat przestępczy, by inwestować w tzw. niszowe nielegalne rynki, do których bez wątpienia należy zaliczyć w szczególności podziemny rynek handlu rzadkimi gatunkami chronionej flory i fauny[11]. W związku z tym istotnym zadaniem dla organów ścigania jest ochrona awifauny przed szajkami kłusowników. Wbrew pozorom zjawisko bezprawnego odławiania oraz masowego zabijania ptactwa stanowi aktualnie realne zagrożenie. Tymczasem policyjni eksperci, jak również przedstawiciele specjalistycznych instytucji zajmujących się monitorowaniem ptasich populacji sygnalizują coraz częstsze przypadki organizowania nielegalnych odłowów oraz przemytu drogich gatunków chronionych ptaków. Stosownie do informacji służb ochrony parków narodowych i rezerwatów krajobrazowych ptasie kłusownictwo z czasem przybiera rozmiary komercyjne[12].

Dodatkowo istotne jest również to, że nielegalny handel gatunkami dzikich zwierząt oraz roślin stanowi jedną z najbardziej dochodowych form na gruncie międzynarodowej działalności przestępczej, w szczególności w efekcie

---

[9] L. Tacconi, K. Obidzinski, F. Agung, *Learning lessons to promote forest certification and control illegal logging in Indonesia*, Jakarta 2004, s. 3; także: R.M. Ravenel, I.M.G. Granoff, C.A. Magee (red.), *Illegal logging in the tropics: strategies for cutting crime*, New York 2005, s. 17.

[10] Przeprowadzone w 2010 r. przez amerykańskich i południowokoreańskich naukowców analizy DNA mięsa wielorybów podawanego w postaci drogich dań w ekskluzywnych kalifornijskich restauracjach potwierdziły, że mięso to pochodzi z wielorybów upolowanych przez japońskich rybaków. Należy przy tym zauważyć, że handel mięsem tych ssaków jest – zgodnie z postanowieniami konwencji CITES – zabroniony. Por. C.S. Baker i in., *Genetic evidence of illegal trade in protected whales links Japan with the US and South Korea*, https://royalsocietypublishing.org/rsbl/article/6/5/647/48901/Genetic-evidence-of-illegal-trade-in-protected (data dostępu: 10.11.2025).

[11] Zob. W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), op. cit., s. 11–28.

[12] W. Pływaczewski, *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie*, Szczytno 2016, s. 93.

znacznego i pogłębiającego się popytu na towary pochodzące z dzikiej fauny i flory, głównie na terenie Azji[13]. Toteż tak ważne jest określenie nie tylko genezy, ale też przejawów i skali tego przestępczego procederu. W szczególności ważne jest wypracowanie skutecznych form przeciwdziałania przestępczości nakierowanej na wyjątkowo cenne przyrodniczo gatunki dzikich ptaków[14].

Istotną kwestią jest to, że obszarem, na którym koncentruje się interes przestępczy związany z rynkiem spożywczym, jest tzw. szara strefa. Wyjątkowo zagrożona jest branża przetwórstwa mięsnego, wyrobów alkoholowych, a także cukiernicza. Skala niezgodnych z prawem czynności w kręgu powyższych gałęzi sektora żywności jest o tyle zatrważająca, że można uznać to za plagę zorganizowanych fałszerstw. Paradoksalnie problem fałszowania żywności postrzega się bez porównania, częściej z perspektywy statystycznego konsumenta niż organów ścigania bądź też innych podmiotów zobowiązanych na mocy ustawy do kontroli jakości artykułów spożywczych. Można zaryzykować stwierdzenie, w myśl którego państwowe służby kontrolne nie tylko nie wskazują na rażące zagrożenia występujące w sferze rynku żywności, ale w licznych przypadkach minimalizują w sposób świadomy skalę rożnych nieprawidłowości[15].

Wśród największych obszarów zagrożeń w sektorze żywności znajduje się głównie rynek mięsa. Przykładem zorganizowanych działań w tym sektorze może być m.in. sprawa prowadzona przez chińskie organy ścigania, dotycząca sprzedaży szczurów, lisów i norek jako jagnięciny. W wyniku czynności śledczych ustalono, że procederem tym zajmował się gang skupiający blisko 900 osób. Wśród aresztowanych były osoby, które w Szanghajui w Wuxi kupowały tego rodzaju zwierzęta, a następnie po obróbce i dodaniu żelatyny sprzedawały je jako owcze mięso. W wyniku czynności zabezpieczających policjanci chińscy przejęli ponad 20 tys. ton nielegalnych produktów. Manipulacje jakością żywności, polegające na pogarszaniu lub polepszaniu jej właściwości stanowią jedno z ważniejszych wyzwań dla podmiotów kontrolnych i służb ścigania[16].

Ryby i produkty pochodzenia morskiego stanowią kolejny obszar zagrożeń. W opinii hiszpańskich służb śledczych co dziesiąta puszka z tuńczykiem lub anchois kryje innego rodzaju ryby o mniejszej wartości. Z kolei badania prowadzone w Irlandii w przedmiocie towarów na bazie dorsza pokazały, że co trzeci produkt oferowany klientom w Wielkiej Brytanii oraz w Irlandii nie

---

13 S. Redo, *Kryminologiczne i praktyczne aspekty ochrony środowiska*, [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Jurgielewicz-Delegacz, E. Glińska, M. Perkowska, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019, s. 936.

14 Por. W. Pływaczewski, *Ornitologia kryminalna*, Warszawa 2019.

15 J. Leonkiewicz, *Kryzysy przemysłu spożywczego – rola mediów w kształtowaniu opinii społecznej*, [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), *Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania*, Szczytno 2013, s. 38.

16 H. Croall, *Food crime*, [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in green criminology. Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Cullompton 2007, s. 215.

miał w składzie nawet śladowych ilości tych ryb. Kolejny przykład działalności gangów, których specjalność to nielegalna eksploatacja żywych zasobów morza, stanowi połów rekinów u wybrzeży Ameryki Środkowej. Proceder polega m.in. na tym, że tajwańskie organizacje przestępcze pozyskują na skalę przemysłową płetwy rekinów. W dalszej kolejności następuje proces ich mielenia, przez co uzyskuje się komponent służący do przygotowania drogich potraw w Japonii, na Tajwanie i w Chinach. Organizacje ekologiczne sprzeciwiają się zarówno rabunkowym odłowom rzadkich gatunków rekinów, jak również temu, że wyłowionym sztukom obcina są płetwy za życia, co skazuje te zwierzęta na cierpienie i powolną śmierć[17]. Zakazane surowce są odbierane przez renomowane hotele, restauracje oraz tzw. sklepy delikatesowe funkcjonujące na terenie wielkich aglomeracji, które są istotnym ogniwem w tym procederze[18].

Kolejnym produktem należącym do fałszowanych produktów spożywczych jest oliwa z oliwek, do której dodaje się olej słonecznikowy albo olej z orzechów laskowych[19]. Taki sposób produkowania oliwy z oliwek preferują m.in. włoskie organizacje przestępcze. Zafałszowane produkty są sprzedawane jako towary najwyższej jakości – jako oliwa *virgin* albo *extra virgin*[20].

Operacja „OPSON III" pozwoliła ujawnić służbom kontrolnym istnienie znacznych ilości podrobionych wyrobów czekoladowych. Zdaniem ekspertów od przestępczości spożywczej rynek żywności przyciąga dwa rodzaje sytuacji. Pierwszy z nich dotyczy sytuacji, w której rzadki oraz cenny produkt zostaje zmieniony pewnym komponentem celem osiągnięcia większego zysku. Drugi odnosi się do zastąpienia go tańszym i powszechnie występującym produktem, co przyczyni się do nieznacznego obniżenia jego wartości konsumpcyjnej albo ceny, ale i tak zaplanowana sprzedaż zostanie osiągnięta[21]. Natomiast w kolejnej edycji operacji „OPSON XIV" Europol Interpol i OLAF, współpracując z 31 państwami, zabezpieczyły produkty żywnościowe o łącznej wartości 95 mln euro. Według informacji dostarczonych przez World Border Congress i Food Safety Magazine zarekwirowano ponad 11,5 mln kg żywności i 1,4 mln l napojów, rozbito 13 zorganizowanych grup przestępczych, zatrzymano 101 osób oraz wszczęto ponad 600 postępowań karnych[22]. Potwierdzeniem tej teorii jest

---

[17] W. Pływaczewski, *Nielegalny handel chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Przegląd Policyjny" 2010, nr 3(99), s. 52.

[18] Ibidem, s. 55.

[19] T. Mueller, *Extra virginity. The sublime and scandalous world of olive oil*, New York 2012, s. 20 i nast.

[20] Ibidem, s. 81.

[21] *Tysiące ton podrobionej żywności i napojów skonfiskowane podczas operacji Interpolu i Europolu*, https://www.europol.europa.eu/content/thousands-tonnes-fake-food-and-drinkseized-interpol-europol-operation (data dostępu: 27.11.2025).

[22] A. Jawor, *Handel podrabianą i przeterminowaną żywnością. Ukryty rynek i realne straty*, https://infosecurity24.pl/za-granica/handel-podrabiana-i-przeterminowana-zywnoscia-ukryty-rynek-i-realne-straty (data dostępu: 5.12.2025).

rynek miodów, na którym masowo dochodzi do mieszania produktów naturalnych z rożnymi innymi małowartościowymi komponentami, które niekiedy zagrażają zdrowiu. Funkcjonujące na tym rynku gangi opanowały już taką technikę działania, że przeciętny konsument nie jest w stanie odróżnić podróbki od oryginału. Dlatego tak ważna jest potrzeba zaangażowania do czynności śledczych profesjonalistów, którzy zajmują się problematyką fałszowania żywności, tym bardziej że, jak poświadcza współczesna praktyka organów ścigania, tego rodzaju gangi preparujące towary od jakiegoś czasu korzystają ze wsparcia pomocy skorumpowanych chemików[23].

Zorganizowane formy aktywności przestępczej kojarzone są z działalnością międzynarodowych koncernów spożywczych funkcjonujących w ramach branży artykułów mleczarskich. Ignorują one fundamentalne normy żywnościowe, a tym samym umyślnie narażają nie tylko konsumentów, ale też środowisko naturalne na niebagatelne szkody[24]. Przykładem takiej działalności jest m.in. ujawniona przez służby kontrolne w 2008 r. afera odnosząca się do produkcji sztucznego mleka w Chinach. W efekcie przeprowadzonego śledztwa ustalono, że jeden z producentów – firma Santlu – dodawała melaminę do mleka. Jest to substancja wykorzystywana m.in. do produkcji farb, lakierów i plastiku. Wskutek tego rodzaju działań zmarło 6 niemowląt, a u ponad 300 tys. dzieci stwierdzono ostre objawy kamicy nerkowej. Sprawa miała międzynarodowe reperkusje, natomiast dwaj główni odpowiedzialni w tej aferze zostali skazani na karę śmierci[25]. W Europie do najczęściej fałszowanych produktów mleczarskich należą sery i masło[26].

Ekokryminologia pracuje cały czas nad odnotowywaniem afer żywnościowych[27]. Potwierdzeniem tego rodzaju kryminologicznej diagnozy jest fakt, że dopiero pod naciskiem wskazanych w obszarze rynku spożywczego wielkich afer kierownicy poszczególnych resortów oraz służb kontrolnych zaczęli brać pod uwagę zmianę dotychczasowego modelu współpracy w przedmiocie przeciwdziałania pojawiającym się zagrożeniom[28]. W związku z tym w licznych państwach zaczęły powstawać wyspecjalizowane organy, których strategicznym zadaniem jest ujawnianie oraz eliminowanie nieprawidłowości w obrębie rynków spożywczych[29]. Istotnym zdarzeniem z punktu widzenia

---

[23] M. Okraszewski, B. Pietruszczak, *Oliwa niesprawiedliwa*, „Polityka" 2007, nr 2, s. 81 i nast.

[24] W. Pływaczewski, *Nielegalny handel…*, s. 15.

[25] Por. F. Gale, J.C. Buzby, *Imports from China and food safety issues*, „Economic Information Bulletin" 2009, nr 52, s. 5 i nast.

[26] K. Ziółkowska, T. Ziółkowski, *Prawne i zdrowotne aspekty fałszowania mleka i jego przetworów*, [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), op. cit., s. 151–162.

[27] Ibidem.

[28] M. Rog, *Zarys systemu organów kontroli żywności w Polsce*, [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), op. cit., s. 138–139.

[29] Zob. R. Moroney, *Extra virgin olive oil. Great to taste, easy to fake*, „The Wall Street Journal" z 19 stycznia 2015 r., s. 3.

wdrażania strategii zapobiegawczych w obszarze nielegalnych rynków żywności było powołanie Europejskiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności (*European Food Safety Authority* – EFSA)[30].

Reasumując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że ekokryminologia reaguje na przemiany teraźniejszego świata, a także zwiększającą się świadomość w kwestii destrukcyjnego wpływu istot ludzkich na środowisko naturalne. Zielone przestępstwa stanowią immanentną cechę ogólnego ryzyka, które powstało w rezultacie globalizacji, jak również postępu technologicznego. Problemem są niestabilne unormowania prawne w przedmiocie działalności przedsiębiorców w dziedzinie spożywczej wraz z funkcjonowaniem instytucji państwowych odpowiedzialnych za nadzór w tym zakresie. W efekcie przemysł ma trudności w nadążeniu za postępującymi nieustannie zmianami prawa, a poszczególne organy i inspekcje nie są w stanie wypracować jednolitego systemu interpretacji przepisów.

Analizując przestępczość żywnościową z perspektywy zielonej kryminologii, należy wspomnieć o szkodach ponoszonych przez konsumentów, zwierzęta oraz środowisko. Z perspektywy zielonej kryminologii skutki przestępczości żywnościowej warto rozważać nieco szerzej niż tylko jako naruszenie przepisów odnoszących się do bezpieczeństwa żywności. Przedmiot analizy powinien obejmować również realne szkody wyrządzane nie tylko ludziom, ale także zwierzętom oraz środowisku, bez względu na to, czy każde zachowanie, które spowodowało te szkody uznano formalnie przez prawodawcę za naruszenie prawa. Zielona kryminologia bowiem rozszerza zwyczajowe pojmowanie wiktymizacji i obejmuje nim również inne istoty niż ludzkie oraz ekosystemy[31].

Jeśli chodzi o konsumentów, szkoda może przybierać charakter zdrowotny, ekonomiczny oraz informacyjny. Fałszowanie składu żywności, ukrywanie faktu, że w składzie występują alergeny, bezzasadne posługiwanie się oznaczeniem produktu ekologicznego, zastępowanie droższych składników tańszymi odpowiednikami, jak również podawanie mylących informacji na temat „pochodzenia produktu mogą powodować zagrożenie zdrowia, straty finansowe, a także naruszenie prawa konsumenta w kwestii dokonania świadomego wyboru[32]. W opinii Komisji Europejskiej do fundamentalnych elementów oszustwa w ramach sektora rolno-spożywczego zalicza się naruszenie

[30] A. Alemanno, S. Gabbi (red.), *Foundations of EU food law and policy. Ten years of the European Food Safety*, s. 349 i nast., https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2248085_code553230.pdf?abstractid=2248085&mirid=1 (data dostępu: 25.11.2025).

[31] R. White, *Crimes against nature: environmental criminology and ecological justice*, Cullompton 2008, s. 15–18; R. White, D. Heckenberg, *Green criminology: an introduction to the study of environmental harm*, London–New York 2014, s. 7–13.

[32] H. Croall, *Food, crime, harm and regulation*, „Criminal Justice Matters" 2012, vol. 90, nr 1, s. 16–17, DOI: 10.1080/09627251.2012.751218.

przepisów, zamierzone wprowadzenie nabywcy w błąd i dążenie do uzyskania nienależnej korzyści[33].

Zielona kryminologia daje także możliwość uznania zwierząt za samodzielne ofiary działalności powiązanej z produkcją żywności. Szkodę mogą stanowić m.in.: ciągły stres, ograniczenie możliwości realizacji pierwotnych zachowań, zbytnie zagęszczenie, cierpienie w trakcie transportu oraz uboju, a także podporządkowanie całego życia zwierzęcia celom produkcyjnym. W ujęciu sprawiedliwości gatunkowej interes zwierząt nie powinien być oceniany wyłącznie poprzez pryzmat ich ekonomicznej użyteczności dla człowieka[34].

Dodatkowo produkcja żywności może prowadzić do degradacji gleby, zwiększenia zanieczyszczenia wód, utraty bioróżnorodności, nadmiernego zużycia zasobów, jak również powstawania dużych ilości odpadów. Tego rodzaju szkody mają niekiedy charakter kumulacyjny oraz rozproszony, stąd też przypisanie ich jednemu przedsiębiorcy albo pojedynczej decyzji gospodarczej jest uciążliwe. Powyższe nie oznacza, że pozostają one obojętne z punktu widzenia kryminologicznego. Zielona kryminologia analizuje nie tylko pojedyncze naruszenia, ale także systemowe skutki funkcjonowania pewnych modeli produkcji[35].

Kolejny problem dotyczy nierównego rozkładu ryzyka między producentami a konsumentami. Rynek żywności charakteryzuje znaczna asymetria informacji. Zarówno producenci, przetwórcy, jak i dystrybutorzy posiadają wyczerpującą wiedzę w kwestii pochodzenia surowców, sposobów produkcji, składu surowcowego, jak też warunków przechowywania. Z kolei konsument może opierać swoją decyzję w głównej mierze na reklamie, etykiecie, certyfikacie czy też na zaufaniu do marki. Zasadniczo brak jest możliwości samodzielnego zbadania autentyczności oraz bezpieczeństwa towarów i produktów. Tego rodzaju asymetria powoduje, że przedsiębiorca może uzyskać korzyść poprzez użycie tańszego składnika, zaniżenie jakości produktu, zmniejszenie wydatków na kontrolę, podczas gdy ryzyko zdrowotne oraz ekonomiczne jest przenoszone na konsumenta. Mechanizm ten można nazwać jako prywatyzację zysków oraz uspołecznienie kosztów. Korzyść finansowa widnieje po stronie przedsiębiorstwa, a co się tyczy kontroli, kosztów leczenia, wycofania

---

[33] *Agri-food fraud: what does it mean?*, https://food.ec.europa.eu/food-safety/eu-agri-food-fraud-network/what-does-it-mean_en (data dostępu: 5.12.2025). Zob. także art. 2 pkt 21 rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) 2019/1715 z dnia 30 września 2019 r. ustanawiającego przepisy dotyczące funkcjonowania systemu zarządzania informacjami w zakresie kontroli urzędowych i jego składników systemowych (Dz. Urz. UE L 261 z 14.10.2019, s. 37–96).

[34] N. Taylor, R. Twine, *Nonspeciesist criminology: animal abuse and the academy*, [w:] P. Beirne, N. South (red.), op. cit., s. 93–110; N. Taylor, R. Fitzgerald, *Understanding animal (ab)use: green criminological contributions, missed opportunities and a way forward*, „Theoretical Criminology" 2018, vol. 22, nr 3, s. 402–425, DOI: 10.1177/1362480618787173.

[35] R. White, D. Heckenberg, op. cit., s. 39–56.

produktu z rynku czy też usuwania szkód, może to obciążać konsumentów, a także instytucje publiczne[36].

Warto podkreślić, że ryzyko nie rozkłada się równomiernie między poszczególne grupy konsumentów. Osoby o niższym statusie finansowym mają zdecydowanie mniejszą możliwość wyboru produktów, które pochodzą z krótszych łańcuchów dostaw, co sprawia, że są one częściej zmuszone do kierowania się ceną, co może powodować konieczność korzystania z produktów gorszej jakości. Z perspektywy zielonej kryminologii sytuacja taka może być analizowana jako oznaka niesprawiedliwości środowiskowej oraz społecznej, gdyż pewne grupy ponoszą większą część ryzyka, nie uzyskując proporcjonalnych korzyści z funkcjonowania systemu żywnościowego[37]. Nie jest to równoznaczne z tym, że każdy producent zajmuje pozycję uprzywilejowaną. Mali rolnicy i drobni dostawcy mogą sami pozostawać podporządkowani dużym przetwórcom, pośrednikom, jak też i sieciom handlowym. W związku z tym, stosowna analiza powinna wkalkulować nie tylko relację producent–konsument, ale również nierówności, które występują między poszczególnymi członkami łańcucha dostaw.

Na uwagę zasługuje również wpływ dużych przedsiębiorstw na produkcję i kontrolę żywności. Ogromne przedsiębiorstwa spożywcze i sieci handlowe posiadają możliwość kształtowania warunków produkcji za pomocą ustalania cen skupu, wymogów jakościowych, terminów dostaw oraz zasad współpracy z dostawcami. Ich dominacja negocjacyjna może spowodować przenoszenie kosztów oraz ryzyka na słabszych uczestników rynku, w szczególności rolników, hodowców oraz mniejsze zakłady przetwórcze. Trwająca długo presja dotycząca obniżania cen może przyczynić się do ograniczenia wydatków na bezpieczeństwo produkcji, ochronę środowiska i kontrolę autentyczności surowców, jak również dobrostan zwierząt. Nie jest to równoznaczne z tym, że presja gospodarcza z automatu prowadzi do oszustwa, jednak może tworzyć warunki kryminogenne, w których naruszanie przepisów staje się opłacalne z punktu widzenia ekonomicznego, natomiast przestrzeganie wysokich standardów powoduje utrudnienia w utrzymaniu konkurencyjności[38].

Wielkie przedsiębiorstwa mogą też mieć wpływ na system kontroli poprzez zastosowanie prywatnych audytów, certyfikatów oraz procedur mających na celu weryfikację dostawców. Tego rodzaju mechanizmy mogą przyczyniać się do wzmacniania bezpieczeństwa żywności, jednak nie powinny

---

[36] N. Lord, C.J. Flores Elizondo, J. Spencer, *The dynamics of food fraud: the interactions between criminal opportunity and market (dys)functionality in legitimate business*, „Criminology & Criminal Justice" 2017, vol. 17, nr 5, s. 605–623, DOI: 10.1177/1748895816684539.

[37] R. White, *Environmental harm: an eco-justice perspective, policy press*, Bristol 2013, s. 21–40.

[38] N. Lord, C.J. Flores Elizondo, J. Spencer, op. cit., s. 610–618; J. Davies, *Corporate harm and embedded labour exploitation in agri-food supply networks*, „European Journal of Criminology" 2020, vol. 17, nr 1, s. 70–85, DOI: 10.1177/1477370819874416.

zastąpić autonomicznej kontroli publicznej. Audyt finansowany przez kontrolowane przedsiębiorstwo może skupiać się na oficjalnej zgodności dokumentacji, nie zdradzając realnych nieprawidłowości występujących w ramach procesu produkcji.

Raport sporządzony przez Chrisa Elliotta po wyjawieniu fałszowania produktów wołowych mięsem końskim ujawnił, że złożoność sieci dostaw, presja cenowa, brak przejrzystości, jak również niezadowalająca wymiana informacji między przedsiębiorstwami a organami publicznymi tworzą istotne możliwości popełniania oszustw żywnościowych[39]. Wynika z tego, że przestępczość żywnościowa nie musi być wyłącznie efektem działań indywidualnego nieuczciwego podmiotu – może rozwijać się w ramach legalnego rynku, z wykorzystaniem jego struktury, luk kontrolnych, jak też normalnych mechanizmów gospodarczych.

W miejscu warto również odnieść się do legalnej działalności gospodarczej powodującej poważne szkody. Jednym z fundamentalnych warunków zielonej kryminologii jest także zróżnicowanie między przestępstwem a szkodą. Nie każde zachowanie, które generuje zasadnicze skutki społeczne albo środowiskowe, jest penalizowane przez prawo karne. Pewne praktyki mogą być kompatybilne z zezwoleniami, prawami administracyjnymi i standardami korporacyjnymi, a mimo to powodować cierpienie zwierząt, postępującą degradację środowiska albo pogorszenie zdrowia ludzi. Hazel Croall stwierdził, że analiza sektora żywnościowego generuje potrzebę wyjścia poza ramy prawa karnego. Poza zachowaniami wymownie przestępnymi mają miejsce również naruszenia o charakterze regulacyjnym, nieuczciwe działania, nie wykluczając praktyk formalnie legalnych, to jednak społecznie albo środowiskowo szkodliwych[40]. Jest to zauważalne w przypadku przemysłowych systemów produkcji żywności, których działanie może odpowiadać obecnie obowiązującym prawidłom, choć może generować kompleksowe szkody zarówno w środowisku zwierząt, jak i w społecznościach lokalnych[41]. Jako przykład może służyć dozwolona forma intensywnej hodowli zwierząt, prawowite stosowanie środków ochrony roślin albo prowadzenie produkcji, która powoduje emisje mieszczące się w administracyjnie dozwolonych granicach. Indywidualny podmiot gospodarczy może literalnie przestrzegać nałożonych na niego przepisów prawnych, podczas gdy kumulatywny wynik działalności całego sektora prowadzi do poważnej degradacji środowiska. Przepisy prawa nie w każdym przypadku mają na względzie szkody kumulacyjne, długoterminowe

---

[39] Ch. Elliott, *Elliott review into the integrity and assurance of food supply networks: final report. A national food crime prevention framework*, London 2014, s. 10–27.

[40] H. Croall, *Food, crime, harm*…, s. 16–17.

[41] E. Gladkova, *The criminogenic nature of food production harm responses: a case study of anaerobic digestion technology subsidies in Northern Ireland*, „International Journal for Crime, Justice and Social Democracy" 2022, vol. 11, nr 2, s. 222–236, DOI: 10.5204/ijcjsd.1977.

oraz rozproszone. Zielona kryminologia nie zakłada samoczynnie, że każda szkodliwa działalność powinna zostać uznana za przestępstwo, jednakże pokazuje, że legalność nie może stanowić jedynego kryterium oceny konkretnego zachowania. Nieodzowne jest także sprawdzenie jego prawdziwych konsekwencji, podmiotów, które odnoszą korzyści, jak również grup ponoszących koszty.

Ostatnią kwestią jest znaczenie zysku, masowej produkcji i globalnych łańcuchów dostaw. Dążenie do pozyskania korzyści ekonomicznej stanowi jeden z głównych czynników mających wpływ na powstanie oszustw żywnościowych. Ryzyko tego rodzaju zachowań zwiększa się wówczas, gdy możliwy zysk jest duży, wykrycie powstałych naruszeń mało prawdopodobne, z kolei zastosowane sankcje oraz środki kontrolne nie mają dostatecznego charakteru odstraszającego. Badania przeprowadzone przez Nicolasa Lorda, Cecilię J. Flores Elizondo i Jona Spencera pokazały, że rozwijaniu się oszustw żywnościowych sprzyja wzajemne oddziaływanie możliwości przestępczych i nieprawidłowości występujących w ramach legalnie funkcjonującego rynku. Sprawcy czynów bezprawnych mogą wykorzystywać nie do końca jasne i klarowne transakcje, pośrednictwo, presję cenową, jak również trudności z ustaleniem pochodzenia surowca i ograniczone zdolności kontrolne instytucji publicznych czy przedsiębiorstw[42].

Masowość produkcji przyczynia się do zwiększenia zakresu ewentualnych szkód. Sfabrykowana albo zanieczyszczona substancja może być wykorzystana w procesie produkcji w wielu partiach produktów i być dostarczona do odbiorców w różnych państwach. W efekcie pojedyncze oszustwo dokonane w początkowej fazie produkcji może powodować skutki na zdecydowanie większą skalę aniżeli oszustwo występujące w lokalnym obrocie.

Ogólnodostępne łańcuchy dostaw utrudniają natomiast identyfikację powodu naruszenia oraz przypisania odpowiedzialności. Konkretny surowiec może wywodzić się z jednego państwa, może być przetwarzany w innym kraju, z kolei zapakowany w trzecim, a sprzedawany na różnych rynkach. Przeprowadzone przez Saskię M. van Ruth i in. badania w przedmiocie łańcuchów dostaw ryb, mięsa, mleka, oliwy z oliwek, bananów ekologicznych i przypraw wykazały, że podatność na oszustwa żywnościowe jest zróżnicowana i zależy od produktu oraz miejsca danego podmiotu w ramach łańcucha dostaw. Jej poziom uzależniony jest w znacznym stopniu od występowania ekonomicznej motywacji, możliwości dokonania oszustwa żywnościowego i jakości stosowanych mechanizmów kontrolnych[43].

---

[42] N. Lord, C.J. Flores Elizondo, J. Spencer, op. cit., s. 605–623.

[43] S.M. van Ruth, P.A. Luning, I.C.J. Silvis, Y. Yang, W. Huisman, *Differences in fraud vulnerability in various food supply chains and their tiers*, „Food Control" 2018, vol. 84, s. 375–381, DOI: 10.1016/j.foodcont.2017.08.020.

Podsumowując, należy stwierdzić, że z perspektywy zielonej kryminologii zysk, globalizacja i masowa produkcja nie stanowią jedynie neutralnych elementów rynku. W ustalonych warunkach mogą przyczyniać się do powstawania środowiska kryminogennego, w którym szkody powstałe na rzecz konsumentów, zwierząt i środowiska zostają podporządkowane celowi zmaksymalizowania korzyści ekonomicznych.

Wykaz literatury

Agri-food fraud: what does it mean?, https://food.ec.europa.eu/food-safety/eu-agri-food-fraud-network/what-does-it-mean_en.

Alemanno A., Gabbi S. (red.), *Foundations of EU food law and policy. Ten years of the European Food Safety*, https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2248085_code553230.pdf?abstractid=2248085&mirid=1.

Baker C.S. i in., *Genetic evidence of illegal trade in protected whales links Japan with the US and South Korea*, https://royalsocietypublishing.org/rsbl/article/6/5/647/48901/Genetic-evidence-of-illegal-trade-in-protected.

Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2007.

Croall H., *Food crime*, [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in green criminology. Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan Publishing, Cullompton 2007.

Croall H., *Food, crime, harm and regulation*, „Criminal Justice Matters" 2012, vol. 90, nr 1, DOI: 10.1080/09627251.2012.751218.

Davies J., *Corporate harm and embedded labour exploitation in agri-food supply networks*, „European Journal of Criminology" 2020, vol. 17, nr 1, DOI: 10.1177/1477370819874416.

Elliott Ch., *Elliott review into the integrity and assurance of food supply networks: final report. A national food crime prevention framework*, Department for Environment, Food & Rural Affairs, London 2014.

Gale F., Buzby J.C., *Imports from China and food safety issues*, „Economic Information Bulletin" 2009, nr 52.

Gladkova E., *The criminogenic nature of food production harm responses: a case study of anaerobic digestion technology subsidies in Northern Ireland*, „International Journal for Crime, Justice and Social Democracy" 2022, vol. 11, nr 2, DOI: 10.5204/ijcjsd.1977.

Grzyb M., *Zielona kryminologia*, „Archiwum Kryminologii" 2012, t. 33.

Jawor A., *Handel podrabianą i przeterminowaną żywnością. Ukryty rynek i realne straty*, https://infosecurity24.pl/za-granica/handel-podrabiana-i-przeterminowana-zywnosciaukryty-rynek-i-realne-straty.

Leonkiewicz J., *Kryzysy przemysłu spożywczego – rola mediów w kształtowaniu opinii społecznej*, [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), *Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania*, Wyd. WSPol, Szczytno 2013.

Lord N., Flores Elizondo C.J., Spencer J., *The dynamics of food fraud: the interactions between criminal opportunity and market (dys)functionality in legitimate business*, „Criminology & Criminal Justice" 2017, vol. 17, nr 5, DOI: 10.1177/1748895816684539.

Moroney R., *Extra virgin olive oil. Great to taste, easy to fake*, „The Wall Street Journal" z 19 stycznia 2015 r.

Mueller T., *Extra virginity. The sublime and scandalous world of olive oil*, W.W. Norton & Company, New York 2012.

Od redaktorów, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UWM, Olsztyn 2012.

Okraszewski M., Pietruszczak B., *Oliwa niesprawiedliwa*, „Polityka" 2007, nr 2.

Płocki R., *Food crime – skala zjawiska*, [w:] W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UWM, Olsztyn 2012.

Pływaczewski W., Chorbot P., *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski, *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UWM, Olsztyn 2011.

Pływaczewski W., *Ekokryminologia w Polsce i na świecie – bilans dotychczasowych doświadczeń (ze szczególnym uwzględnieniem oferty edukacyjnej i badawczej Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie)*, „Przegląd Policyjny" 2021, nr 2.

Pływaczewski W., *Nielegalny handel chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Przegląd Policyjny" 2010, nr 3(99).

Pływaczewski W., *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie*, Wyd. WSPol, Szczytno 2016.

Pływaczewski W., *Ornitologia kryminalna*, Difin, Warszawa 2019.

Ravenel R.M., Granoff I.M.G., Magee C.A. (red.), *Illegal logging in the tropics: strategies for cutting crime*, The Haworth Press, New York 2005.

Redo S., *Kryminologiczne i praktyczne aspekty ochrony środowiska*, [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Jurgielewicz-Delegacz, E. Glińska, M. Perkowska, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.

Rog M., *Zarys systemu organów kontroli żywności w Polsce*, [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), *Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania*, Wyd. WSPol, Szczytno 2013.

Tacconi L., Obidzinski K., Agung F., *Learning lessons to promote forest certification and control illegal logging in Indonesia*, Center for International Forestry Research, Jakarta 2004.

Taylor N., Fitzgerald R., *Understanding animal (ab)use: green criminological contributions, missed opportunities and a way forward*, „Theoretical Criminology" 2018, vol. 22, nr 3, DOI: 10.1177/1362480618787173.

Taylor N., Twine R., *Nonspeciesist criminology: animal abuse and the academy*, [w:] P. Beirne, N. South (red.), *Issues in green criminology: confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan Publishing, Cullompton 2007.

Tysiące ton podrobionej żywności i napojów skonfiskowane podczas operacji Interpolu i Europolu, https://www.europol.europa.eu/content/thousands-tonnes-fake-food-and-drinkseized-interpol-europol-operation.

van Ruth S.M., Luning P.A., Silvis I.C.J., Yang Y., Huisman W., *Differences in fraud vulnerability in various food supply chains and their tiers*, „Food Control" 2018, vol. 84, DOI: 10.1016/j.foodcont.2017.08.020.

White R., *Crimes against nature: environmental criminology and ecological justice*, Willan Publishing, Cullompton 2008.

White R., *Environmental harm: an eco-justice perspective, policy press*, Bristol University Press, Bristol 2013.
White R., Heckenberg D., *Green criminology: an introduction to the study of environmental harm*, Routledge, London–New York 2014.
Ziółkowska K., Ziółkowski T., *Prawne i zdrowotne aspekty fałszowania mleka i jego przetworów*, [w:] W. Pływaczewski, R. Płocki (red.), *Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania*, Wyd. WSPol, Szczytno 2013.

Summary

Food crime from a green criminology perspective

Keywords: ecocriminology, crime, food crime, consumer.

The aim of the article is to present food crime from the perspective of green criminology, with particular emphasis on its effects on consumers, the environment, animal welfare, and food safety. This article refers to food safety in the broad sense, which is currently a challenge for civilisation. The article describes the factors influencing the scale of food crime, as well as examples of it, and presents the problem of the destructive impact of humans on the natural environment, which is an area of interest for ecocriminology (green criminology). The analysis emphasised the asymmetry of positions occupied by the parties in the consumer–business relationship, highlighting the consumer as the more vulnerable party. It also identified the principal areas in which criminal interests related to the food market tend to concentrate. Attention was paid to the fact that state inspection and regulatory authorities not only refrain from indicating the existence of serious threats within the food market but may also consciously downplay the scale of existing irregularities. Furthermore, it was noted that specialised bodies are being established to detect and eliminate irregularities within food markets, to reduce the scope of criminal activity.